

Kilpailu- ja kuluttajapolitiikka toimivassa markkinajärjestyksessä – ordoliberalistinen näkökulma

Martti Virtanen

Artikkelissa esitetään ordoliberalismiin perustuva yhtenäinen viitekehys kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan ja näiden keskinäisten subteiden analysointia varten. Ordoliberalistisen koulukunnan tavoitteena on kilpailujärjestys, jossa markkinoilla käytävän kilpailun ansiosta taloudellinen päätöksenteko on aidosti hajautettua ja jossa taloudellisia päätöksiä tekeviä toimijoita ohjaavat persoonattomat markkinasignaalit. Kilpailujärjestyksen ylläpitäminen edellyttää järjestyspolitiikkaa, jonka merkittäviä osia niin kilpailu- kuin kuluttajapolitiikka ovat. Järjestyspolitiikka koskee kaikkea formaalista oikeudellis-institutionaalista toimintaympäristöä sekä informaalisia käytäntöjä ja perinteitä, jotka ohjaavat taloudellista toimintaa. Ordoliberalistisen koulukunnan perimmäisenä tavoitteena on estää kansalaisia alistavien valtakeskittymien syntyminen ja laajeneminen. Kilpailujärjestyksessä toimijat ovat vapaita yhtäältä taloudellista valtaa omaavien yksilöjen barjoittamasta, taloudellisiin riippuvuussubteisiin perustuvasta painostuksesta ja pakottamisesta ja toisaalta julkisen vallan vastaavalta väärinkäytöltä. Ordoliberalistinen ajattelu pohjusti talouspoliittista strategiaa, jolla toteutettiin Länsi-Saksan talousihme ja luotiin edellytykset myöhemmälle Saksan talouden vahvalle kehitykselle. Myös Suomessa kriisistä irtaantuminen kaipaa nyt laaja-alaista järjestyspoliittista strategiaa, joilla poistetaan markkinajärjestystä vahingoittavat kannustebarhat ja institutionaaliset rajoitteet.

Kilpailuvirasto ja Kuluttajavirasto yhdistyivät vuoden 2013 alussa Kilpailu- ja kuluttajavirastoksi (KKV). Viranomaistoiminnan vaikuttavuutta voidaan lisätä kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan koordinoinnilla ja työnjaolla, johon virastojen yhdistyttyä on varmasti aikai-

sempaa paremmat mahdollisuudet. Viranomaistoiminnan vaikuttavuuden vahvistuminen mahdollistaa myös kustannussäästöjä – ainakin suhteessa saavutettuihin tuloksiin.

Tässä artikkelissa analysoidaan ordoliberalistisen taloustieteen näkökulmasta kilpailupo-

KTT, dosentti Martti Virtanen (martti.virtanen@kkv.fi) on Kilpailu- ja kuluttajaviraston tutkimusjohtaja ja viraston markkinatutkimusyksikön päällikkö. Artikkelin perustuu kirjoittajan puheenvuoroon Kilpailu- ja kuluttajaviraston seminaarissa 24.10.2013. Kiitän KTT Juhani Jokista, Anu Rajasta ja Riikka Rosendahlia Kilpailu- ja kuluttajavirastosta sekä Antti Suvantoa aikakauskirjan toimituksesta hyödyllisistä kommentista. Artikkelissa esitetyt mielipiteet ja näkemykset eivät välttämättä vastaa Kilpailu- ja kuluttajaviraston kantaa.

litiikan ja kuluttajapolitiikan¹ luonnetta ja tavoitteita sekä niiden keskinäistä suhdetta ja koordinoitumahdollisuuksia. Ordoliberalistinen näkökulma luo analyysille yhtenäisen teoreettis-normatiivisen perustan. Markkinajärjestyksen turvaamisen tavoite on politiikkalohkoille yhteinen, jolloin myös viranomaisten käsiteltäviksi tulevien asioiden priorisoinnin periaatteiden tulisi olla yhteisiä. Ovatko käsiteltävät ilmiöt yhteensopivia toimivan markkinajärjestyksen kanssa tai edistävätkö vai vahingoittavatko ne sitä? Tällainen syvälinen kokonaisnäkemys on luonteva myös KKV:n toiminnan perustuksena, ja se voi antaa virastolle eväitä vahvistaa kummankin politiikan tavoitteiden saavuttamista.²

Ordoliberalismin esiintuominen on muutoinkin ajankohtaista. Ordoliberalista näkökulmasta Suomen talouden nykyinen kriisivaihe ei näytä olevan niinkään minkään yksittäisen ilmiön seurausta; se on koko talous- ja yhteiskuntajärjestyksen sisäisen epäharmonian ja ris-

tiriitaisuuden tulos. Kriisistä ei näin voitaisi irtaantuakaan yksittäisin ”tempuin” vaan ainoastaan valtion kaiken kattavalla *järjestyspolitiikalla*. Järjestyspolitiikalla voidaan aikaansaada ihmisarvoinen ja oikeudenmukainen talous- ja yhteiskuntajärjestys, jolla turvataan järjestelmällisesti taloudelliselta ja poliittiselta vallalta yri-tysten, kuluttajien ja kansalaisten toimintavapautta. Suomalaisessa talous- ja yhteiskuntapolitiikassa tarvitaan järjestyspoliittisesti motivoitu suunnan muutos.

Ordoliberalistista koulukuntaa käsitellään lähemmin jaksossa 1. Jaksossa 2 näkökulmaa sovelletaan kilpailulainsäädännön ja kuluttajansuojalainsäädännön luonteen ja tavoitteiden arviointiin. Kilpailulainsäädännön ja kuluttajansuojalainsäädännön roolia arvioidaan tavoitteellisena pidettävässä, taloudellisten toimijoiden ja kuluttajien toimintavapauden turvaavaan kilpailuun perustuvan markkinajärjestyksen³, ns. kilpailujärjestyksen, luomisessa ja ylläpitämisessä. Jaksossa 3 käsitellään kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan työnjakoa. Kilpailulainsäädäntö ja kuluttajansuojalainsäädäntö eivät voi sulkea toistensa tarvetta pois. Jaksossa 4 todetaan vielä, ettei toimivakaan kilpailu jollakin toimialalla välttämättä sulje kuluttajansuo-

¹ *Politiikkaa toimeenpanevien viranomaisten velvollisuuksista ja oikeuksista käyttää julkista valtaa ja toimia yhteiskunnallisessa vaikuttajaroolissa määrätään kilpailulainsäädännössä ja kuluttajansuojalainsäädännössä, joiden sisällölle ordoliberalistinen teoria asettaa normatiivisia suosituksia. Tässä artikkelissa kiinnitetään näin huomiota myös kilpailulainsäädäntöön ja kuluttajansuojalainsäädäntöön. Ordoliberalistinen ajattelu korostaa sitä, että kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan tavoitteiden täysimääräinen toteuttaminen edellyttää myös muun yhteiskuntapolitiikan (ja niiden perustana olevan lainsäädännön) johdonmukaisuutta subteissa kilpailu- ja kuluttajapolitiikkaan. Kilpailu- ja kuluttajapolitiikan toisilleen antama tuki on markkinajärjestyksen kannalta tärkeää.*

² *Kilpailulainsäädännön ja kuluttajansuojalainsäädännön yhteiskunnallista roolia ja työnjakoa on käsitelty muistakin näkökulmista. Tässä kirjallisuudessa esitettyjä argumentteja havaintoja subteutetaan ja sovitetaan jatkossa myös ordoliberalistiseen ajattelukehiköön.*

³ *Ordoliberalismille tyypillistä on ”järjestysten kautta ajatteleminen” (Denken in Ordnung). Järjestys on vastakohta kaaokselle (Möschel 2010, 11). Talousjärjestyksessä on kyse kaikista niistä yhteiskunnan pelisäännöistä – oikeudellis-institutionaalisista puitteista, epävirallisista konventioista ja perinteistä – joiden perusteella taloudenpitäjät harjoittavat ja koordinoivat taloudellista toimintaa (Vanberg 2014,3). Euckenin (1948, 62) mukaan talousjärjestyksellä tarkoitetaan kaikkien niiden muotojen kokonaisuutta, joilla päivittäisten taloudellisten prosessien yhteydet ja koordinaatio konkreettisesti toteutuvat. Yhteiskuntajärjestyksessä on vastaavasti kyse kaikesta inhimillisestä toiminnasta, ei vain taloudellisesta.*

jaoikeuden soveltamisen tarvetta pois. Kilpailulainsäädäntö ja kuluttajansuojalainsäädäntö saattavat soveltua samaan menettelyyn tai järjestelyyn.⁴ Siksi kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan koordinoinnin tarvetta käsitellään erikseen jaksossa 5. Päätösjaksossa otetaan kantaa ordoliberalistisen ajattelun yleisempään relevanssiin talouskriisin vaivaamassa Suomessa.

1. Kilpailujärjestys ja järjestyspolitiikka ordoliberalistisen lähestymistavan mukaan

Ordoliberalistisen koulukunnan kehittymiseen vaikutti ratkaisevasti Saksan talouden ja talouspolitiikan kehitys.⁵ Jo 1800-luvun loppupuolel-

la alkanut ja koko talouden kattavaksi viimeistään 1930-luvun alussa laajentunut kartelloituminen, jota julkinen valta ei estänyt vaan pikemminkin kannusti, teki Saksasta tosiasiallisesti suunnitelmatalouden, jonka kansallissosialistit virallistivat.⁶ Rehottamaan päästetty kartelloituminen oli tarjonnut totalitarismille kasvualustan, jota Hitler hyödynsi.⁷ Kartelloitumisen lähdettyä liikkeelle Saksan oikeusjärjestelmä vetosi sopimus- ja elinkeinovapautteen eikä puuttunut ilmiöön.⁸ Vapaudessa oli siis oman tuhonsa siemen, ja taloudellista valtaansa vahvistaneet kartellit asteittain syrjäyttivät demokraattisen poliittisen päätöksenteon mahdollisuuden talouden ohjaamiseen.

Totalitaristinen Saksa osoitti – muiden totalitarististen yhteiskuntien tapaan – miten ihmiset voidaan alistaa poliittisten vallankäyttäjien pelinappuloiksi. Yhteiskunta ei voi olla

⁴ Sekä kilpailulainsäädäntö että kuluttajansuojalainsäädäntö voivat soveltua samaan kuluttajia sitovaan ja syrjivään menettelyyn.

⁵ Ordoliberalismi on saksalainen uusliberaali talousteoreettinen ja -poliittinen koulukunta, jolla on tiettyjä yhteisiä piirteitä muiden uusliberaalien suuntausten kanssa, mutta joka myös monessa subteessa poikkeaa ratkaisevasti amerikkalaisesta (Chicago School) ja uusitavaltaisesta uusliberalismista (neo-Austrian School) (Maczynska ja Pysz 2014). Ordoliberalistisen koulukunnan synnylle on vaikeaa antaa täsmällistä ajankohtaa. Koulukunnan habmottumiseen vaikutti usean tutkijan ja usean keskustelupiirin rinnakkainen työ 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla (Rieter ja Schmolz 1993, 96–99). Saksan kansallissosialistinen hallinto vaikeutti koulukunnan kehittämistyötä. Esimerkiksi vuonna 1944 neljä kehitystyössä mukana ollutta tutkijaa teloitettiin, usean muun – mukaan lukien Walter Eucken ja Franz Böhm – joutuessa pidätyksi ja kuulusteltavaksi. Vasta toisen maailmansodan päätyttyä koulukunta nousi näkyväksi ja vahvaksi vaikuttajaksi. Ordoliberalismista käytetään usein nimitystä Freiburgin koulukunta (Freiburg School), koska koulukunnan keskeiset kehittäjät ovat työskennelleet juuri Freiburgin yliopistossa. Koulukunnan habmottumiseen on myötävaikuttanut ekonomisteja (etenkin Walter Eucken), juristeja (etenkin Franz Böhm) ja muiden yhteiskuntatieteiden tutkijoita (etenkin Alexander Rüstow).

⁶ Schweitzer (1977, 88–90) arvostelee ordoliberalistista tulkintaa Saksan talousjärjestyksestä ja sen kehitysvaiheista kansallissosialistisella kaudella liian yksioikoisena.

⁷ Kartellit aikaansaavat ensin vastakartelleja. Näiden välinen vaihdanta muuttuu sitten kollektiivisten neuvottelujen luonteiseksi syrjäyttäen tavanomaiset markkinat. Yritysten mahdollisuudet toimia kartellien ulkopuolella häviävät vähitellen, koska ne eivät enää saa panostekijöitä kartellien neuvottelemiin hintoihin. Myös kartellista tai koko alalta poistumisen vapaus heikkenee, koska kartellit ovat voineet sitoutua suorituksiin, jotka edellyttävät tiettyjen yritysten tuotantoa. Tämän tyyppisessä tilanteessa paine pakkokartellien muodostumiseen kasvaa. Tämä toteutettiin Saksassa 1930-luvun alkupuolella. Poliittisten päätöksentekijöiden mahdollisuus ohjata taloutta kartellien obi heikkenee. Viimeisenä vaiheena on kartellien virallistaminen julkisen vallankäytön osaksi, ja merkityksettömyyteen ajautuneen demokraattisen päätöksenteon virallinenkin syrjäyttäminen (Virtanen 1998, 86–91).

⁸ Valtakunnanoikeuden päätös vuodelta 1897: RGZ. 38 S. 155 (4. Februar 1897). Päätöksestä ja sen taustasta ks. Iy (1930, 31–32).

ihmisarvoa kunnioitava eikä myöskään kehittyvä ja uudistuva, kun kaikki taloudellinen toiminta on valtakeskittymien kontrollissa. Taloudelliset valtakeskittymät tuhoavat kansalaisten vapauden. Vielä kammottavammin tähän johtavat totalitaristiset poliittisen vallan keskittymät.⁹ Kummastakin seuraa heikko taloudellinen kehitys ja ainakin tavallisten kansalaisten heikko taloudellinen asema. Jos taloudellisten valtakeskittymien annetaan kasvaa, poliittisen päätöksenteon on vaikeaa suojata kansalaisia monopolivoiman väärinkäytöltä, ja todellisudessa poliittisesta päätöksenteosta tulee taloudellisten valtakeskittymien käskyläinen.

Ordoliberaalit katsoivat Saksan ja monien muiden maiden talouskehityksen osoittaneen viimeistään 1930-luvulla, ettei *laissez-faire*-liberalismi ollut kyennyt estämään taloudellisten valtakeskittymien syntymistä ja laajenemista. Jotkut yksilöt olivat täten onnistuneet omalla vapaudellaan rajoittamaan toisten vapautta. Ordoliberaalit ottivat tehtäväkseen talous- ja yhteiskuntajärjestyksen luomisen, joka olisi vastakohta Saksan turmioon johtaneelle järjestykselle, samanaikaisesti vapaa ja ihmisarvoinen, vauras, oikeudenmukainen, taloudellisesti tehokas ja dynaaminen. Tarvittiin siis kolmas tie keskussuunnittelun ja *laissez-faire*-liberalistisen talouden väliin.¹⁰ Ehdottomasti tunnetuimman ja tämän artikkelin tarpeisiin relevantin ordoliberalistisen järjestyksenäkömyksen kehitti Walter Eucken yhteistyössä Franz Böhmin kanssa.

⁹ Näin ollen yksityisen taloudellisen vallan ongelmien ratkaisuksi ei käy valtakeskittymän luominen julkisella tasolla (Eucken 1949, 12–13).

¹⁰ Kolmannesta tiestä ja ordoliberalismista kolmantena tieenä ks. Blum (1969, 134–136).

Walter Euckenin mukaan ainoa mahdollisuus estää kansalaisia alistavat ja köyhdyttävät valtakeskittymät yhteiskunnassa on kilpailujärjestys. Tällä hän tarkoitti markkinajärjestystä, jossa markkinoilla käytävän kilpailun ansiosta taloudellinen päätöksenteko on aidosti hajautettua ja jossa taloudellisia päätöksiä tekeviä toimijoita ohjaavat nimenomaan persoonattomat markkinasignaalit - taloudellista valtaa omaavien yksilöiden harjoittaman, taloudellisiin riippuvuussuhteisiin perustuvan painostuksen ja pakottamisen sijasta. Eucken kutsui tällaista kilpailua kokonaisvaltaiseksi kilpailuksi.¹¹ Tällaiset olosuhteet pakottavat tuottajat/myyjät aitoon suorituskilpailuun¹² kuluttajien houkuttelemiseksi toisten tuottajien/myyjien keinotekoisesta poissulkemisen tai kilpailijoiden välisen anti-kilpailullisen koordinaation sijasta. Markkinasignaaleiden persoonattomasti ohjaamaan, hajautettuun taloudelliseen päätöksentekoon perustuva talousjärjestys on viime kädessä koko yhteiskuntajärjestystä ohjaavan järjestyspolitiikan tavoite.

Toimivan markkinajärjestyksen keskeinen tunnusmerkki ovat myös itsenäiset ja painostuksesta taikka pakottamisesta vapaat kulutta-

¹¹ Käyttämällä termiä *Vollständige Konkurrenz* Eucken halusi tehdä eron neoklassisen hintateorian täydelliseen kilpailuun (*Vollkommener Wettbewerb*), suomennos on Kuoppamäen (2003, 202–203).

¹² Suorituskilpailun käsite on keskeinen ordoliberaalien teksteissä. Se on vastakohta kilpailijoiden keinotekoisista poissulkemista tarkoittavalle kilpailulle. Suorituskilpailussa toimitaan niin, että liiketoiminnassa voi menestyä ainoastaan tuottamalla parempia palveluja kuluttajalle (Röpke 1960, ks. Vanberg 2001, 7). Amerikkalaisessa kirjallisuudessa ja oikeudenkäytössä käytetty *competition on the merits* tarkoittaa samaa.

jat.¹³ Kuluttajien asema on markkinajärjestyksen toimivuuden mittari.¹⁴ Kilpailujärjestyksen ideaalisuus ei edellytä, että kuluttajat ovat kaikkitietäviä ”tietokoneita”, jotka kalkyloivat kulloinkin parhaat kulutusratkaisut. Riittävää on se, että institutionaaliset puiteolosuhteet, joissa yksilöt toimivat ja koordinoivat suunnitelmiin, voitaisiin muodostaa niin, että kunkin yksilön vapaaehtoinen toiminta ja koordinointi toisten yksilöiden kanssa saisivat aikaan suurimmat hyödyt (Vanberg 2010, 5). Kuluttajien vapaista päätöksistä ja vapaaehtoisista sopimuksista tulee johtaa yhteiskunnalliset arvotukset. Markkinat ovat institutionaalisesti varmistettu areena yksilöiden yhteistyölle yhteiseksi eduksi.¹⁵

Kokonaisvaltaisessa kilpailussa tuottajat/myyjät reagoivat nopeasti, joustavasti ja osuvasti kuluttajien preferenssien muutoksiin ja kuluttajien arvostamien innovaatioiden markkinoille tuloon. Kokonaisvaltaisessa kilpailussa voi samanaikaisesti ratketa kolme yhteiskunnallista

¹³ Drexl (1998, 179) tuo esiin kuluttajien itsemääräämiskeuden ordoliberalismin kanssa analogisena ideaalinäkemysnä kuluttajista.

¹⁴ Esimerkiksi Böhmin mukaan kuluttajien edut ovat ainoat oikeutetut taloudelliset edut (Vanberg 2001, 6). Myös Ludwig Erhard totesi, että (Saksan) talouspolitiikka palvelee kuluttajaa; hän yksin on mittatikku ja tuomari kaikelle taloudelliselle toiminnalle (Scharnagel 2008, 1).

¹⁵ Tämä ei sulje pois sitä, että yksittäisissä tapauksissa yksilöiden vapaa vaihdanta ja vapaaehtoiset sopimukset eivät tuota odotettuja hyötyjä. Painostus ja pakottaminen eivät kokonaisuutena ottaen koskaan voi tuottaa yhtä paljon kokonaisyhtäyksiä kuluttajille ja koko yhteiskunnalle kuin taloudellisten toimijoiden aito toiminta- ja päätösvalta. Institutionaaliset puitesäännöt ja niihin perustuva markkinakäyttäytymisen valvonta tulee asettaa vaihdannan epäonnistumisten mahdollisuudet minimoivalla tavalla. Ulkoisvaiikutukset ovat myös mahdollinen syy yhteiskunnan tarpeeseen vaikuttaa yksilöiden välisiin vaihdantasuhteisiin.

ongelmaa: kannusteongelma, valtaongelma ja tietämysongelma (Vanberg 2001, 1–2). Kannusteongelma ratkeaa, kun kilpailun pakko kannustaa vahvasti tuottajia kilpailemaan kuluttajien suosiosta tarjoamalla näiden tarpeita paremmin tyydyttäviä vaihtoehtoja. Kilpailu on näin voittojen hankkimiseen perustuvan talouden moraalinen selkäranka (Böhm 1982, ks. Vanberg 2001, 2).

Ordoliberaalit korostavat aivan erityisesti kilpailun kykyä ratkaista vallan ongelma. Kilpailulla estetään taloudellisten valtakeskittymien synty. Böhm on todennut, että kilpailu on historian suurenmoisoin ja nerokkain vallan hajottamiskeino (Böhm 1961, ks. Roser ja Ostwald 2007, 213). Jos taloudellisen vallan keskittymät pääsevät syntymään eikä niiden toimintaan puututa, ne käyttävät vapauttaan kahlehtiakseen sopimuskumppaneidensa vapautta ja ryhtyvät painostamaan poliittista päätöksentekoa hankkiakseen etuoikeuksia ja suojautukseen kilpailulta toisten kansalaisten tai kansalaisryhmien tappioksi. Ordoliberaalit kutsuivat tätä talouden uusfeodalisoitumiseksi (Vanberg 2004, 14).¹⁶

Kolmas ongelma, jonka kilpailu ratkaisee, liitetään yleensä ennen muita F.A. Hayekin töihin, mutta se on yhteensopiva myös ordoliberalistisen näkemyksen kanssa.¹⁷ Markkinakilpailu on tietoa luova prosessi (*knowledge-crea-*

¹⁶ Nykyaikaisessa kirjallisuudessa käytetään nimitystä *rent-seeking*. Böhm (2007, 78) on todennut, että talous, jossa taloudellinen valta on päässyt vahvistumaan, on tarveltyneen järjestyksen markkinatalous (*Marktwirtschaft mit zerrütteter Ordnung*), jossa taloudellisen vallan käytöstä auttamatta seuraava mielivalta on olennaisesti syövyttänyt puhtaan kilpailutalouden oikeudenmukaisuusideaa.

¹⁷ Tämä kuitenkin sillä varauksella, että Euckenin kokonaisvaltaisen kilpailun ideaalia on samalla väljennettävä, ks. jakso 5.

ting process), jossa uusia ja parempia tapoja täyttää erilaisia tuotannollisia tarpeita tuodaan kuluttajien ulottuville. Menestyneet ratkaisut tiivistävät sellaista tietoa tuotantomahdollisuuksista, joka tai jonka osia on aiemmin ollut hajallaan yhteiskunnan eri jäsenten keskuudessa.¹⁸

Kokonaisvaltaiseen kilpailuun perustuva kilpailujärjestys on tehokkaan ja muuntumiskykyisen talouden sekä kansalaisten vapauden ja hyvinvoinnin tae.¹⁹ Historia on opettanut, ettei kilpailujärjestyksen synty tai olemassaolo ole itsestäänselvyys. Kilpailujärjestyksen spontaaniin syntyyn ei voida luottaa, vaan tietoisella järjestyspolitiikalla tulee luoda ja ylläpitää kilpailujärjestystä. Kyse on siis tietoisesti luota-

vista ja ylläpidettävistä yhteiskunnallisista instituutioista.²⁰

Euckenin ja Böhmin ajattelussa olennaista oli yhteiskunnan eri osajärjestysten ja niihin vaikuttavan julkisen politiikan keskinäinen vuorovaikutus (Eucken 1948, 64–65).²¹ Kokonaisvaltaisella kilpailulla estetään taloudellisten valtakeskittymien synty markkinoilla, minkä vuoksi yksityiset toimijat eivät kykene painostamaan poliittista päätöksentekoa erilaisten privilegioiden myöntämiseen. Toisaalta poliittisen ja oikeudellisen järjestyksen kautta tulee turvata taloudellinen toimintavapaus ja aidon suorituskilpailun edellytykset sekä estää niin yksityisen kuin julkisen vallan väärinkäyttö yksittäisiä toimijoita vastaan. Totalitaarisessa poliittisessa järjestyksessä kokonaisvaltaisen kilpailun ylläpitäminen on mahdotonta.

Sama koskee, muiden yhteiskuntajärjestyksen osien ohella, sosiaalipoliittista järjestystä. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja turvallisuuden takaamisen tulisi tapahtua markkinakonformistisesti (Siems ja Schnyder 2014, 380–381; Lorch 2013, 93–95, ja Pätzold 2015, 29–31).

¹⁸ *Kilpailu on siis eksploratiivinen ja evolutionaarinen prosessi, joka mahdollistaa sopeutumisen maailmassa, missä tietomme ja kohtaamamme ongelmat muuttuvat tavalla, jota emme osaa täysin ennakoita* (Hayek 1960, ks. Vanberg 2001, 2).

¹⁹ *Kilpailun merkityksen korostaminen on tyypillisistä kaikille ordoliberalaeille. Tämä argumentaatio ei ole itsetarkoituksellista eikä tarkoituksena ole samalla sivuuttaa muita yhteiskunnallisen järjestyksen intressejä. Eucken ja Böhm näkivät kilpailun ainoaksi keinoksi estää tuboisaksi osoitautunut taloudellisen vallan kumuloituminen nimenomaan kansalaisten vapauden turvaamiseksi* (Lorch 2013, 39). *Wilhelm Röpke katsoi puolestaan, että kaikkein tärkeintä yhteiskunnassa on ihmisten moraalinen ryhti ja humanisuus. Vapaata, kilpailuun perustuvaa taloutta tarvitaan, koska se on yhteensopiva tällaisten inhimillisten arvojen kanssa ja antaa ihmisille mahdollisuuden suunnata elämäänsä kohti korkeampia henkisiä arvoja. Röpke näki markkinat uppoutuneiksi sosiaalisiiin, henkisiin ja moraalisiin rakenteisiin ja kehyksiin* (Lorch, 49–52). *Juuri tämä laajempi näkemys erotti jo varhaisessa vaiheessa saksalaisen uusliberalismin kapeammin suuntautuneesta anglosaksisesta* (Hammond ja Hammond 2013, 43–45). *Näin ollen ordoliberalistisessa ajattelussa kilpailu on oikeastaan alistettu muille yhteiskuntajärjestyksen osille eikä päinvastoin.*

²⁰ *Ordoliberalismi poikkeaa tässä uusitavaltaisuudesta, joka korostaa rajoittamattomien markkinoiden (unhampered market) synnyn ja kehityksen spontaanisuutta. Juuri tähän ilmeisesti liittyi väittely Walter Euckenin ja Ludwig von Misesin välillä Mont Pelerin -seuran kokouksessa vuonna 1949* (Vanberg 2004, 3-4).

²¹ *Klassinen esimerkki ordoliberalistisessa kirjallisuudessa tämän vuorovaikutuksen huomiotta jättämisestä oli USA:ssa Sherman Act -lain v. 1890 hyväksynyt kongressi, joka samaan aikaan korotti USA:n markkinoiden tullisuojelua. Kilpailupoliittinen ja kauppapoliittinen järjestys joutuivat siis samojen päätöksentekijöiden toimenpitein avoimeen ristiriitaan keskenään* (Fainsod ym. 1959, 447; Hazlett 1992, 268–270).

Ordoliberalistisen näkemyksen mukaan tarvitaan vahva valtio, joka tehtyään kokonaispäättöksen (*Gesamtentscheidung*) kilpailujärjestyksen puolesta sitoutuu toteuttamaan tietoista järjestyspolitiikkaa (*Ordnungspolitik*), jolla varmistetaan ihanteellisena pidetyn kilpailun toteutuminen yhtäältä estämällä kilpailujärjestyksen kannalta vahingolliset yksityisen taloudellisen vallan keskittymät ja toisaalta pidättäytymällä kaikesta julkisen vallan väärinkäytöstä yksilöjä ja yrityksiä vastaan luomalla vapautta järjestelmällisesti takaavat poliittiset ja oikeudelliset instituutiot (Schlecht 1990, 13). Tässä yhteydessä ordoliberaalit viittaavat taloudellisen perustuslain (*Wirtschaftsverfassung*) käsitteeseen, jolla tarkoitetaan sekä formaalia oikeudellis-institutionaalista toimintaympäristöä että informaalaisia käytäntöjä ja perinteitä, jotka ohjaavat taloudellista toimintaa ko. taloudessa. Jotta kilpailujärjestys voisi toimia esteettä, järjestyspolitiikan on ylläpidettävä taloudellista perustuslakia, joka on kauttaaltaan johdonmukainen kokonaisvaltaisen kilpailun kanssa (Böhm 1947/2007, 80). Taloudellisen järjestyksen valinta on siis luonteeltaan perustuslaillinen.²² Konstitutionaalisella tasolla tulee valita talouden pelisäännöt niin, että sub-konstitutionaalisella tasolla toimijoiden aktiviteetit tuottavat toivottuja seurauksia.

Juuri tässä järkähtämättömässä järjestyspolitiikassa ordoliberaalit näkevät valtion vahvuuden ja välttämättömyyden. Valtion vahvan roolin korostaminen talous- ja yhteiskuntajärjestyksen luomisessa ja ylläpitämisessä on ordoliberaaleille tunnusomaista. Sen sijaan pisteittäisiä (*punktuelle*) uudistuksia talous- ja yhteis-

kuntajärjestyksen eri osissa *ad hoc* -pohjalta²³ laaja-alaisesti tehtaileva valtio on ordoliberaalien mukaan aktiivisuudestaan huolimatta vain heikko valta- ja eturyhmien ohjailema sätkynukke (Bonefeld 2012, 11–14; Siems ja Schnyder 2014; 361; Megay 1970, 426). Ordoliberalistisen ajattelun mukaan valtion tehtävien ja toiminnan tulee olla tiukasti rajattuja, mutta valtion tulee olla järkähtämättömän vahva, valpas ja aktiivinen, kun kyseessä on ihmisarvoisen ja tehokkaan talous- ja yhteiskuntajärjestyksen puolustaminen.

Eucken on tarkentanut, mitä valtion tulisi tehdä kilpailujärjestyksen ylläpitämiseksi. Hänen mukaansa kilpailujärjestys luodaan seitsemällä perustavalla eli konstitutiivisella periaatteella (*Konstituierende Prinzipien*) ja sitä turvataan neljällä sääntelevällä eli reguloivalla periaatteella (*Regulierende Prinzipien*) (Kuoppamäki 2003, 197–199; Enste 2006, 3–8). Konstitutiivisilla periaatteilla saadaan aikaan asianmukainen institutionaalinen toimintaympäristö taloudelliselle toiminnalle, kun taas reguloivilla periaatteilla pyritään torjumaan haitalliset vääristymät markkinoilla. Konstitutiiviset periaatteet ovat:

- toimintakykyisen hintamekanismin ylläpitäminen,
- yksityisen omistusoikeuden ensisijaisuus päätös- ja toimintavapauden jakamisessa,
- sopimusvapauden turvaaminen sikäli kuin sitä ei väärinkäytetä kilpailun rajoittamiseen,
- markkinoiden pitäminen avoimina,

²² *Järjestyspolitiikka onkin samalla taloudellista perustuslakipolitiikkaa (Wirtschaftsverfassungspolitik) (Eucken 1990, ks. Lorch 2013, 42–43).*

²³ *Eucken (1999/1946 3-4) Euckenin mukaan juuri puuttuva talouspoliittisten toimien koordinaatio oli monien 1900-luvun alkupuoliskon taloudellisten ongelmien syytä.*

- sopimusvastuun periaate ja vastuurajoitusten torjuminen,
- hintojen vakauden ja vahvan valuutan ensisijaisuus,
- talouspolitiikan vakaus ja ennakoitavuus.

Reguloivat periaatteet ovat:

- markkinavoiman torjuminen, rajoittaminen ja säänteleminen,
- anomaalisten tarjontareaktioiden korjaaminen,
- ulkoisten shokkien vaikutusten korjaaminen,
- oikeudenmukaisuusperusteinen tulonjaon korjaaminen verotuksen ja tulonsiirtojen avulla, investointihalukkuutta liiallisesti vähentämättä.

Eucken kehitti sanotut periaatteet 1940-luvulla. Sekä taloudellisessa kehityksessä että tieteellisessä tutkimuksessa on sittemmin tapahtunut paljon kehitystä, joka varmaankin vaikuttaisi periaatteisiin, mikäli Eucken laatisi niitä nyt. Modernisointiehdotuksia onkin tehty (Rodenstock 2012); van Suntum ym. 2011).²⁴

²⁴ Rodenstock (2012) toteaa Euckenin järjestyspoliittisen näkemyksen ajattomasti päteväksi ja oikeaksi. Myös taloudellisen vallan ongelman keskeisyyden tunnistaminen järjestyspolitiikan huolen aiheena on ajattomasti merkityksellinen. Kuitenkin saattaa taloudessa nousta sellaisia systeemisiä riskejä, joilla ei ole välitöntä yhteyttä taloudellisen vallan olemassaoloon, ja jotka voivat vaatia poikkeuksellisia talouspoliittisia toimenpiteitä. Lisäksi kansalaisten yhteisvastuullisuutta yhteiskunnan kestävydestä tulisi vahvistaa. Kansalaisten moraalinen ryhti ja yhteisvastuullisuus olivat myös Müller-Armackin teemoja. Hän katsoi, että markkinat ja kilpailu eivät yksinään kykene tuottamaan kestäviä moraalisia edellytyksiä yhteiskunnalle. Myös sosiologisesti suuntautuneet ordoliberalit, erityisesti Röpke ja Rüstow, korostivat tätä ja viittasivat erityisen vitaliteettipolitiikan (Vitalpolitik) tarpeeseen (Lorch 2013, 73; Bonefeld 2013, 37–38). Myös van Suntum ym. (2011) tuovat esiin laajem-

Alfred Müller-Armack esitti jo 1940-luvulla talouspolitiikan avainkäsitteeksi *sosiaalisen markkinatalouden*. Erityisesti markkinoiden toimintaa ja kilpailun toimivuutta korostavalta osaltaan sosiaalisen markkinatalouden taustajoukko on ordoliberalistinen. Sosiaalisen markkinatalouden idea, jonka taustaryhmää Kuoppamäki (2003, 231) kutsuu Kölnin suuntaukseksi, korostaa kuitenkin kokonaisvaltaiseen kilpailuun perustuvan kilpailujärjestyksen ohella sosiaalisen turvallisuuden ja oikeudenmukaisuuden, suhdanteiden tasaamispyrkimysten ja kansalaisten moraalisen aktivoitumisen tärkeyttä.²⁵

Sosiaalisen markkinatalouden idean otti talousministeri ja sittemmin liittokansleri Ludwig Erhard, kuten myös Länsi-Saksan keskeiset poliittiset puolueet, Länsi-Saksan jälleenrakentamisen kuningasajatukseksi. Nimenomaan sosiaalisen markkinatalouden idean kautta ordoliberalismi on kiistatta merkittävästi vaikuttanut Länsi-Saksan jälleenrakentamiseen ja talousihmeeseen (Löwe 2006; Tietmeyer 2010).

man sosiaalipolitiittisen näkemyksen tarpeen. Ei vain välitön toimeentulo vaan myös yhtäläisten toimintamahdollisuuksien turvaaminen ja osallistuminen yhteiskunnan toimintaan tulee ottaa sosiaalipolitiikan tavoitteeksi. Toisaalta he myöntävät sen, että periaatteet ovat kokonaisuus, josta ei voida valita maun mukaan vain tiettyjä elementtejä.

²⁵ Müller-Armackin idea ei ilmeisesti kaikilta osiltaan ollut täydessä sopusoinnussa Euckenin esittämän talousjärjestysajattelun kanssa (Oswald 2001, 120–124; Lorch 2013, 53–63). Freiburgin koulun näkemys on se, että kokonaisvaltaiseen kilpailuun perustuva markkinajärjestys on jo sellaisenaan sosiaalinen (Dürr ja Wolfram 1954, 17).

2. Ordoliberalistinen näkemys kilpailupolitiikasta ja kuluttajapolitiikasta

Edellä jo viitattiin markkinavoiman torjumi- seen, rajoittamiseen ja sääntelemiseen yhtenä reguloivana periaatteena Euckenin järjestys- ajattelussa. Ordoliberalistisesta näkökulmasta katsottuna kilpailupolitiikka ja kilpailulainsä- däntö ovat taloudellisen perustuslain ja sitä luovan ja turvaavan järjestyspolitiikan keskei- nen osa. Ordoliberaalin käsityksen mukaan kilpailulainsäädännön ja kilpailupolitiikan teh- tävänä on kokonaisvaltaisen kilpailun ja nimen- omaan suorituskilpailun luominen ja turvaami- nen markkinoilla suojaamalla taloudellisia toi- mijointa toimintavapauden rajoituksilta (Eucken 2001, 85–86; Kuoppamäki 2003, 192).

Ordoliberalistinen näkemys kilpailulain sis- ällöstä on pitkälti samankaltainen kuin toimi- alan taloustieteellisen Harvardin koulukunnan strukturalistisen siiven näkemys, vaikka ordo- liberalistinen teoriapohja on laaja-alaisempi kuin Harvardin koulukunnalle keskeinen *Structure-Conduct-Performance* -hypoteesi (Vir- tanen 1998, 26–31).

Kuoppamäki (2003, 192) on kiteyttänyt or- doliberaalia näkemystä kilpailulain sisällöstä seuraavasti:

1. Kartellikiellon on oltava yleinen ja tehokkuuspuolustuksen käyttöalan sup- pea.
2. Kilpailulainsäädännöllä tulee puuttua toimintavapautta rajoittaviin vertikaali- siin rajoituksiin, vaikka yrityksillä ei oli- sikaan markkinavoimaa.
3. Määrävän aseman syntyminen tulee es- tää; mikäli tämä poikkeuksellisesti ei ole mahdollista, monopoliyhtymä tulee alistaa tiukan väärinkäyttökонтроllin

alaisiksi. Väärinkäyttövalvonnalla tulee puuttua sekä kilpailijoiden estämiseen että kuluttajien riistämiseen. Sääntöjen sisällön määrittämisessä hyödynnetään taloustiedettä (*als ob* -kilpailu).²⁶

4. Kilpailunormina on suorituskilpailu, jossa asiakkaita tavoitellaan parantamal- la omaa suoritusta eikä esim. sitomalla asiakkaita tai sulkemalla kilpailijoita markkinoiden ulkopuolelle.
5. Taloudellisena lähtökohtana on koko- naisvaltainen kilpailu, jolla tarkoitetaan sitä, ettei kumpikaan markkinapuoli pysty sanelemaan hintoja tai muutoin ohjaamaan kilpailua; hinnat määräytyvät anonyymisti markkinoilla kysynnän ja tarjonnan perusteella.
6. Keskittymisen torjuminen on tärkeää. Markkinoiden hallintaan johtavat yritys- kaupat tulee kieltää; myös rakenteelliset pilkkomisvaltuudet ovat tarpeen.
7. Kilpailuvalvonnan tulee perustua mah- dollisimman pitkälle per se -säännöille. Viranomaisille laajaa harkintavaltaa antavaa säännösten kirjoittamistapaa tulee välttää, jottei julkinen valta korostu lii- kaa.

Poliittisen painostuksen estämiseksi kilpai- luviranomaisen tulee olla itsenäinen, mutta kilpailulain sisällön tulee toisaalta sitoa viran- omaisen harkintaa julkisen vallan väärinkäytön riskin torjumiseksi. Kilpailuviranomaisen toi- minta tulee organisoida tuomioistuinaisesti poliittisen painostuksen torjumiseksi.

²⁶ Ordoliberaalit olivat kuitenkin havainneet monopolivoi- man käytön tai kartellien käyttäytymisen sääntelyn johtavan helposti heikkoon tulokseen. Saksan pyrkimykset kartelloi- tumisen valvontaan 1920- luvulla ja 1930-luvulla johtivat yhteiskunnalliseen katastrofiin (Behrens 2014, 15).

Ordoliberalistisen kilpailupoliittisen näemyksen havainnollistamiseksi on tarpeen vielä tähdentää seuraavia seikkoja:

- Taloudellinen tehokkuus syntyy kaikkien toimijoiden toimintavapauteen perustuvan kokonaisvaltaisen kilpailun tuloksena, jota luovat ja turvaavat kilpailuoikeuden säännöt ja muut taloudellisen perustuslain käsitteen piiriin kuuluvat pelisäännöt.
- Taloustieteen keskeinen yhteiskunnallinen kontribuutio liittyy konstitutionaalisen tason taloudellis-yhteiskunnallisten pelisääntöjen muotoiluun. Ordoliberalistisessa katsannossa taloustieteilijä on eräänlainen ”yhteiskunta-arkkitehti” mutta ei niinkään ”yhteiskuntainsinööri”. Taloustieteilijöiden kykyyn arvioida ja ohjata taloudellisten toimijoiden käyttäytymistä ja sen tuloksia tiettyjen konstitutionaalisten sääntöjen vallitessa ordoliberaalit suhtautuvat epäilevästi. Olennaista on asettaa sellaiset konstitutionaaliset pelisäännöt, että sub-konstitutionaalisella tasolla toimijat saavat aikaan tehokkuutta parantavia ja hyvinvointia vahvistavia tuloksia.
- Markkinajärjestyksen toimivuuden kannalta on tärkeää, että taloudelliset toimijat voivat luottaa siihen, että asetettujen pelisääntöjen mukainen toiminta on hyväksyttävää.
- Pelisääntöjen on asetettava hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän toiminnan raja selkeästi. Ne oikeudenkäyttöön soveltuvat tunnusmerkit tulee esittää, jotka kiellättävällä menettelyllä on. Tämä johtaa käytännössä menettelyn tai järjestelyn muotoa korostavaan lainkäyttöön.
- Lähinnä ordoliberalistisen tradition pohjalta EU:n kilpailuoikeuden soveltamisessa on muotoon perustuva lähestymistapa ollut tyypillinen, ja nykyaikaisen toimialataloustieteellisen tutkimuksen piiristä sitä on arvosteltu enemmänkin kilpailijoita suojelevana kuin todellisiin vaikutuksiin keskittyvänä. Keskustelu on liittynyt etenkin yksipuolisiin kilpailunrajoituksiin, ja vaihtoehtoa on kutsuttu taloudelliseksi tai vaikutuksiin perustuvaksi lähestymistavaksi (Economic Advisory Group on Competition Policy 2005). Lähestymistapojen eron katsotaan myös yhä näkyvän EU:n ja USA:n kilpailu(antitrusti-)oikeudellisen käytännön eroavaisuutena, vaikka myös EU on siirtynyt vaikutuksiin perustuvan lähestymistavan suuntaan (Fox 2014, 136–143; Kokkoris 2014). Tässä ei ordoliberaalin näkemyksen mukaan ole niinkään kyse taloudellisen tehokkuuden merkityksestä sinänsä vaan siitä, millä päätöksenteon tasolla tehokkuuteen voidaan parhaiten vaikuttaa ja miten sitä voidaan mitata ja arvioida.²⁷
- Ordoliberalistisen ajattelun mukaan sekä taloudellinen valta että poliittinen valta johtavat auttamatta väärinkäyttöön, mikäli niitä ei lainsäädännöllisesti estetä ja hillitä. Kilpailusääntöjen ja

²⁷ *Ordoliberaalit näkevät erilaisten konstitutionaalisten pelisääntöjen hyvinvointivaikutusten vertailun avainasiaksi. Sen sijaan mahdollisuuksiin arvioida ”yksittäisten pelitapahtumien eli kilpailunrajoitusjärjestelyjen” hyvinvointivaikutuksia subtaudutaan epäillen (Vanberg 2009, 19). Yksittäisen tuotannon tehokkuuden ratkaisevat kuluttajat, ja tämä havaitaan vasta markkinatransaktioissa. Kilpailuprosessin yleisiä hyvinvointivaikutuksia sen sijaan voidaan arvioida (Behrens 2014, 27–28).*

muun taloudellisen perustuslain tehtävänä onkin ennen muuta estää taloudellisen vallan kumuloituminen ja ylläpitää näin kokonaisvaltaista kilpailua.

- Poliittisella vallalla on sama taipumus. Valtion asettamien lainsäädännön ja hallintotoiminnan pelisääntöjen tulee pakkottaa sitä itseään pidättäytymään kaikesta kilpailujärjestyksen vastaisesta poliittisen vallan käytöstä. Samat vaatimukset koskevat myös viranomaisia. Siksi kilpailuviranomaisen tulee yhtäältä olla itsenäinen ja vapaa kaikesta poliittisesta painostuksesta, mutta toisaalta myös sidottu kilpailusääntöihin, jotka estävät kaikenlaisen syrjinnän kilpailusääntöjen soveltamisessa.

Ordoliberalistiselta kannalta katsottuna kilpailupolitiikka on yhteiskuntapolitiikan haara, jonka ydintehtävä on suojata kokonaisvaltaiseen kilpailuun perustuvaa markkinajärjestystä taloudellisten toimijoiden toimintavapautta rajoittavilta kilpailunrajoituksilta ja markkinavoiman keskittymiltä sekä näiden markkinavoiman väärinkäytöltä. Kilpailuviranomaisten tulee samalla antaa asiantuntija-apua poliittisille päätöksentekijöille ja muille viranomaisille näiden tehdessä markkinajärjestykseen vaikuttavia ratkaisuja.

Selkeimmätkin kilpailusäännöt jättävät kuitenkin aina tilaa erilaisille tapauksille ja tilanteille, jossa kyse ei ole pikimustasta kilpailujärjestyksen vastaisesta menettelystä eikä myöskään vitivalkoisesta kilpailujärjestystä edistävästä toiminnasta. Tällöin on kyse harmaasta alueesta, missä kilpailujärjestyksen periaatteet eivät yksin johda ilmeiseen ratkaisuun. Tällöin päätöksenteon on perustuttava taloudellisiin tehokkuusvaikutuksiin liittyvään harkintaan.

Walter Eucken ei maininnut suoraan kuluttajapolitiikkaa ja kuluttajansuojalainsäädäntöä reguloivissa periaatteissaan. Hän kirjoitti periaatteensa sota-aikana ja välittömästi sen jälkeen, jolloin nykyaikainen kulutusyhteiskunta oli vain kaukainen haave. Eucken ja hänen aikalaisensa ordoliberalit pitivät kuluttajan asemaa täysin ratkaisevana kilpailujärjestyksessä. Selvää on, etteivät he pitäneet kuluttajakansalaisia niin erehtymättöminä, että he kaikissa transaktiossaan varmasti saavuttaisivat asettamansa tavoitteet. Kuluttajansuojalainsäädännöllä ja -politiikalla on osansa kilpailujärjestyksen ylläpitämisessä ja loppujen lopuksi se toteuttaa myös ”markkinavoiman torjumisen, rajoittamisen ja sääntelemisen” reguloivaa periaatetta.

Kuluttajansuojalainsäädännöllä torjutaan menettelytapoja, jotka ovat kokonaisvaltaiseen kilpailuun perustuvan markkinajärjestyksen vastaisia. Huijaamisella, harhaan johtamisella²⁸, kuluttajan toimintavapauden perusteettomalla sitomisella tai ilmeisen kohtuuttomilla sopimusehdoilla nakerretaan kilpailujärjestyksen uskottavuutta²⁹ ja vahingoitetaan kuluttajakansalaisen vapautta ja taloudellista asemaa. Vapaus, vastuullisuus, rehellisyys, kohtuullisuus ja kaikkien hyvään pyrkiminen ovat ihmisarvoisen yhteiskunnan ominaisuuksia ja niin täytyy olla kilpailujärjestyksenkin.

²⁸ Määttä (2013, 21) toteaa, että ”harhaanjohtava markkinointi on putipuhdasta tublausta taloudellisesti, joten sen kieltäminen on kaikin puolin perusteltua.”

²⁹ Olennaista markkinajärjestyksen toimivuuden kannalta on kuluttajien luottamus siihen, että transaktioista voidaan markkinoilla turvallisesti sopia. Kuluttajansuojaoikeudella on tärkeä osansa tämän ”luottamuksen peruskiven muuramisessa”.

Ordoliberalistiselta kannalta katsottuna kuluttajapolitiikka on yhteiskuntapolitiikan haara, jonka ydintehtävä on suojata kokonaisvaltaiseen kilpailuun perustuvaa markkinajärjestystä kuluttajien toimintavapautta rajoittavilta ja heidän etuaan epärehellisin tai kohtuuttomin tavoin vahingoittavilta menettelyiltä sekä vahvistaa kuluttajien toimintakykyä ja informaatiopohjaa heidän tarkoituksiperiään palvelevien transaktioiden aikaansaamiseksi. Lisäksi kuluttajansuojaoikeutta soveltavan viranomaisen tehtävänä on toimia poliittisten päätöksentekijöiden ja muiden viranomaisten apuna näiden tehdessä markkinajärjestykseen ja tätä kautta erityisesti kuluttajien asemaan vaikuttavia ratkaisuja.

3. Markkinavoima kilpailupoliittisten ja kuluttajapoliittisten ongelmien lähteenä – kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan työnjako

Ordoliberalistiselta kannalta katsottuna sekä kilpailupolitiikan että kuluttajapolitiikan tehtävänä on suojata kilpailujärjestystä markkinavoimalta ja etenkin sen vahingolliselta kauppakumppaneihin ja kilpailijoihin (ja myös poliittiseen päätöksentekoon) kohdistuvalta väärinkäytöltä. Markkinavoima on nähtävä kaksitasoisena. Se voi vaikuttaa koko markkinoiden (toimialan) tasolla, jolloin periaatteessa kaikki kuluttajat ko. markkinoilla kohtaavat markkinavoiman. Toisaalta jo Edward Chamberlin (1933) toi monopolistisen kilpailun teoriassaan esille sen, että yksittäisillä yrityksillä voi olla suhteessa omiin kauppakumppaneihinsa merkittävää markkinavoimaa, vaikka koko toimi-

alan tasolla markkinavoimaa on vain vähän.³⁰ Yrityksen kauppakumppaneilla saattaa olla sellaisia erityisiä preferenssejä tai transaktiokustannuksia, joiden vuoksi sille syntyy markkinakäyttäytymisessään liikkumavaraa. Tällainen yrityskohtainen markkinavoima saattaa olla myös tulosta kauppakumppaneiden harhaanjohtamisesta tai pettämisestä, jolla kauppakumppanit sidotaan ko. yrityksen tuottamisen tai myymien hyödykkeiden käyttämiseen.

Erottelu koko toimialaa koskevan markkinavoiman ja yksittäisten yritysten rajattujen markkinavoiman piirien välillä on kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan luonteen ymmärtämisen kannalta tärkeää. Molemmat markkinavoiman ilmentymät ovat järjestyspoliittisesti relevantteja, mutta toimialan laajuinen tai vielä laajempi, merkittävä markkinavoima antaa poliittisen päätöksenteon painostamiselle paremmat edellytykset ja on siinä mielessä vaarallisempi.

Taloudellisemmassa lähestymistavassa kuitenkin kilpailuoikeudellisessa käytännössäkin lähdetään siitä, että kilpailuviranomaisten ja tuomioistuinten tulee kilpailulainsäädäntöön perustuvaa julkista valtaa käyttäessään keskittyä niihin olosuhteisiin ja tilanteisiin, joissa markkinavoima vaikuttaa relevantteihin markkinoihin kokonaisuudessaan.³¹ Kilpailulainsäädäntö

- hillitsee markkinavoiman muodostumista,
- torjuu kauppakumppaneiden (tyypillisesti yritysten) keskinäistä syrjintää transaktioissa ja periaatteessa myös kauppakumppaneiden kohtuutonta kohtelua,

³⁰ Voidaan myös puhua mikrokilpailuongelmasta (Määttä 2013, 23).

³¹ USA:n antitrustioikeudessa on kristalloitunut periaate: antitrustipolitiikalla suojataan kilpailua, ei kilpailijoita.

- estää yrityksiä käyttämästä markkinavoimaansa jäljellä olevan tai kehittymässä olevan kilpailun keinotekoiseen poissulkemiseen,
- keskittyä niihin olosuhteisiin tai tilanteisiin, joissa vahingollinen vaikutus kohdistuu koko ko. markkinoiden kilpailuun eikä vain yksittäiseen kilpailijaan.

Keskittymällä yllä määriteltäviin tehtäviin kilpailuviranomaiset voivat tämän argumentaation mukaan maksimoida kilpailulainsäädännön kuluttajien hyvinvointia lisäävät vaikutukset ja edistää eniten aitoa suorituskilpailua.

Koko toimialaa koskeva markkinavoimaa on siis priorisoitava, mutta samalla ei tule unohtaa kilpailupolitiikan järjestyspoliittista tehtävää. Ordoliberalistiselta kannalta katsottuna kilpailuviranomaisen tulee estää kilpailujärjestyksen kanssa ristiriidassa olevat kilpailunrajoitusjärjestelyt ja -menettelyt, vaikka niiden välittömät taloudelliset vaikutukset eivät olisikaan huomattavat. Kilpailuviranomaistoiminnan priorisoinnin tuleekin ottaa huomioon sekä kilpailunrajoitusjärjestelyn järjestyspoliittinen relevanssi että välittömät taloudelliset vaikutukset.³² Samalla on kyseessä moderni synteesi yhtäältä ordoliberalismin ja perustuslaillisen taloustieteen sekä toisaalta modernin toimialan taloustieteen välillä.

Kun oleellinen markkinavoima koskee koko ko. markkinoita, kuluttajansuojalainsäädännöllä on tärkeä sijansa ja tehtävänsä. Hyödykkeen myyjän markkinavoima tarkoittaa aina suuremmassa tai vähemmässä määrin realististen vaihtoehtojen puuttumista transaktioissa. Vaihtoehtojen vähäisyydestä ei kuitenkaan välttämättä seuraa, että myyjä kohtelee kauppakumppaneita

taan kuluttajansuojalainsäädännön vastaisella tavalla. Kuluttajia ei esimerkiksi johdeta harhaan tai sidota keinotekoisesti ko. suoritteisiin. Kaikki kilpailulainsäädännön kannalta keskeiset, ongelmalliset markkinavoimailmiöt eivät siis väistämättä merkitse kuluttajansuojalainsäädännön vastaisten olosuhteiden tai järjestelyjen olemassaoloa. Markkinavoimaa voidaan hyödyntää niin, että vaikka ko. hyödyke onkin suhteellisen kallis kuluttajille, ketään ei samalla petetä tai johdeta harhaan taikka keinotekoisesti sidota ko. hyödykkeen hankkimiseen.³³ Käytännössä kuitenkin koko toimialaa koskeva merkittävä markkinavoima johtaa ennemmin tai myöhemmin kuluttajansuojalainsäädännön vastaisiin ongelmiin kuluttajien kohtelussa. Kilpailujärjestyksen turvaaminen edellyttää siis sekä kuluttajansuoja- että kilpailuoikeudellisia toimenpiteitä. Markkinoiden toimivuuteen on siis tällöin tarpeen vaikuttaa sekä kilpailu- että kuluttajapolitiikalla.

Myös kuluttajaviranomaisilla on toiminnassaan sama tarve ottaa huomioon yhtäältä järjestyspoliittiset prioriteetit ja toisaalta kuluttajien asemaan vaikuttavien menettelyjen laaja-alaisuus ja suuruus tilanteissa, joissa järjestyspoliittisten periaatteiden perusteella ei ole selkeää toimintalinjaa. Järjestyspoliittisesti merkittävässä viranomaistoiminnassa priorisointijärjestelmän täytyy olla rakenteeltaan aina samankaltainen. Samoin pätee keskinäinen vuorovaikutus järjestyspolitiikan eri haarojen välillä. Koordinointi kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan välillä on järjestyspoliittisesti merkityksellinen ja saattaa lopulta osoittautua todelliseksi ”pih-

³² Vrt. *Kilpailuviraston tapauskäsittelyn priorisointiperiaatteet. Kilpailuviraston vuosikirja 2009*, 29.

³³ *Vaikka kuluttajansuojalainsäädäntö ei tällöin sovellukaan, kuluttajapolitiittisesti tällainen tilanne on tietysti epätyydyttävä. Kilpailulainsäädännön soveltaminen on tällöin kuluttajapolitiittisesti merkittävää.*

viksi” näiden yhdistämisessä. Kuluttajapolitiikalla ja kuluttajansuojalainsäädännöllä on tärkeä asemansa ja tehtävänsä myös tilanteissa, joissa kilpailu näyttäisi hoitavan jo suoraan järjestyspoliittiset tehtävät.

4. Toimiva kilpailu ei riitä ratkaisuksi kaikkiin markkinoiden toimivuusongelmiin

Euckenin ideaalina pitämä markkinajärjestys eli kilpailujärjestys, joka takaa taloudellisten toimijoiden toimintavapauden ja jossa persoonattomat markkinasignaalit - painostuksen ja pakottamisen sijasta - ohjaavat taloudellista toimintaa, perustuu perusluonteeltaan atomistiseen kilpailuun. Toimivan markkinajärjestyksen tulee kuitenkin samalla taata riittävät kannusteet mahdollisesti innovatiiviselle suorituskilpailulle. Näin ollen atomistinen markkinarakenne yksinään on riittämätön markkinoiden toimivuuden ohjenuorana. Atomistisen kilpailun sijasta nykyaikaisemmaksi viitenormiksi käy toimiva kilpailu, joka järjestyspolitiikan näkökulmasta on kompromissi kahden järjestyspoliittisen periaatteen, suorituskilpailun ja taloudellisen vallan kumuloitumisen rajoittamisen välillä (Behrens 2014, 19).

Toimivaa kilpailua voidaan yleisesti luonnehtia niin, että toimivassa kilpailussa ei esiinny kilpailulainsäädännössä kiellettyjä kilpailun rajoituksia ja että toisaalta kilpailu saa aikaan hyvän yhdistelmän kohtuullisia hintoja, laajaa ja kehittyvää tuotevalikoimaa sekä aktiivisia, valppaita, osaavia ja innovatiivisia yrityksiä.³⁴

³⁴ *Kilpailukatsaus* (2008, 161). Tässä yhteydessä ei käsitellä toimivan kilpailun lukuisia luonnehdintoja 1950- ja 1960-luvuilta.

Toimiva kilpailu on markkinajärjestyksessä välttämätön, muttei riittävä kuluttajien etujen turvaamisen edellytys. Se ei välttämättä – ainaakaan välittömästi – poista kaikkia kuluttajien etuihin kohdistuvia uhkia. Yksittäiset kuluttajat tai kuluttajaryhmät voivat yksittäisillä markkinoilla joutua markkinatransaktioissaan kuluttajansuojaoikeuden tarkoittamiin ongelmatilanteisiin, vaikka kuluttajat kaiken kaikkiaan saavat ko. markkinoilla tyydyttävän kohtelun ja hyvää arvoa rahojensa vastikkeeksi. Toimiva kilpailu koko markkinoiden tasolla ei sulje pois rajallisten yrityskohtaisten markkinavoimasarekkeiden olemassaoloa, joita voidaan hyödyntää kuluttajansuojaoikeuden vastaisella tavalla. Markkinoilla voi myös toimia yksittäisiä esimerkiksi harhaanjohtavia tietoja antavia ja kuluttajia pettäviä taikka kuluttajia näiden huomaamatta ja näiden tahdon vastaisesti sitovia hyödykkeiden myyjiä, joiden toiminta aiheuttaa kauppakumppaneille toimivan markkinajärjestyksen periaatteiden ja tavoitteiden vastaista vahinkoa.

Mitä toimivampaa kilpailu markkinoilla on, sitä varmemmin ja nopeammin rikkomuksiin syyllystyneiden yritysten asema ko. markkinoilla heikkenee.³⁵ Kilpailu rajoittaa näin kuluttajille aiheutuvia vahinkoja, mutta ei kompensoi niiden kauppakumppaneiden välittömästi kärsimää vahinkoa, joihin markkinajärjestyksen vastainen menettely oli kohdistunut. Kuluttajansuojalainsäädäntö voi tarjota apua näille kuluttajille ja kuluttajaviranomainen voi ryhtyä

³⁵ *Rikkomuksiin syyllystyneet yritykset menettävät markkina-asemansa, kun kuluttajat lakkaavat asioimasta niiden kanssa ja kun uusia kauppakumppaneita ei enää saada yrityksen buonon maineen vuoksi. Reaktio voi myös synnyttää uudenlaisia toimintamalleja (esimerkiksi sopimuksellisia käytäntöjä), joiden ansiosta ko. rikkomukset käyvät mahdolltomiksi.*

toimiin markkinajärjestyksen vastaisten menettelytapojen käytön lopettamiseksi.³⁶

Kuluttajansuojan olemassaolo on samalla myös rehelliseen suoritekilpailuun orientoituneiden yritysten etu, koska se sulkee pois markkinoilta valheellisella tavalla ”kilpailukyiset” vaihtoehdot. Kuluttajansuojaoikeus on hyödyllinen myös markkinajärjestyksen vastaisiin menettelytapoihin sortuneille yrityksille – ainakin jos niiden tarkoituksena on toimia pitkäaikaisesti markkinoilla – sillä kuluttajansuoja estää niitä jatkamasta yritystoiminnan kannalta ajan myötä tuhoisiksi osoittautuvia menettelytapoja.

Toimiva kilpailu ei sulje pois vastuutonta kuluttajakäyttäytymistä, jonka seuraukset (esimerkiksi ylivelkaantuminen) ovat markkinajärjestykselle yksiselitteisen vahingollisia. Vapaus ja vastuullisuus transaktioiden sopimisessa ovat toimivan markkinajärjestyksen selkäranka, eikä toimiva kilpailu yksinään täytä järjestyspolitiikan tehtävää markkinamekanismin toimivuuden takaamisessa (vertaa viite 24).

Ordoliberalistisesta näkökulmasta arvioituna kuluttajalainsäädännöllä on oma asemansa markkinoiden toimivuuden turvaamisessa, jota kilpailulainsäädäntö ei täysin korvaa, vaikka tämä onkin välttämätön kuluttajien etujen turvaamisen kannalta. Vastaavasti kilpailulainsäädännöllä on jatkuvasti oma asemansa markkinoiden toimivuuden turvaamisessa, jota kuluttajansuojalainsäädäntö ei täysin korvaa, vaikka tämä onkin välttämätön kuluttajien etujen turvaamisen kannalta.

³⁶ Ajankohtainen keskustelu, jota voitaisiin arvioida myös ordoliberalismin näkökulmasta, on, minkälaiset korjauskeinot ja sanktiot olisivat kuluttajaviranomaisille tarpeen. Järjestyspoliittisesti orientoitunut keskustelu olisi jatkossa hyödyllinen, vaikei sille ole tilaa tässä artikkelissa.

Yllä hahmotettu ordoliberalistinen kokonaisnäkemys kilpailupolitiikasta ja kuluttajapolitiikasta tarjoaa toivottavasti jatkossa tien kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan luonteen ja tehtävien selkiyttämiseen ja niiden kokonaisvaikuttavuuden vahvistamiseen.

5. Kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan suhde – yhteisen kokonaisnäkemysten tarve

Koska sekä kilpailulainsäädäntö että kuluttajansuojalainsäädäntö ovat markkinamekanismin toimivuutta ylläpitävän järjestyspolitiikan työkaluja, puuttuminen yhden lainsäädännön näkökulmasta voi vaikuttaa ko. menettelyn arviointiin toisen lainsäädännön näkökulmasta. Kilpailulainsäädäntöä ja kuluttajansuojalainsäädäntöä voidaan soveltaa kuluttajaa syrjivien ja sitovien menettelytapojen osalta samaankin menettelytapaan. Kilpailu- ja kuluttajapolitiikan kokonaisuus on tällöin relevantti kysymys. Siinä tulisi pyrkiä yhtenäiseen toimintastrategiaan siten, että politiikkakokonaisuus on markkinoiden toimivuuden ja kuluttajien edun turvaamisen kannalta hyvä. Etenkin merkittävän toimialan laajuisen markkinavoiman tapauksissa yhtenäinen kilpailu- ja kuluttajapoliittinen toimenpidestrategia voi olennaisesti tehostaa markkinoiden toimivuuden turvaamista.

Politiikkalohkojen vuorovaikutussuhteiden huomioon ottaminen voi samanaikaisesti muuttaa ja samalla vahvistaa kummankin politiikkalohkon toimintamallia. Kirjallisuudessa esimerkkinä kilpailu- ja kuluttajapolitiikan koordinaation puutteesta on tuotu esiin toimialat, joilla on toteutettu merkittäviä sääntelyä karsivia uudistuksia. Näillä markkinoilla oli avattu tilaa uusille tarjoajille, mutta huomiota ei riit-

tävästi kiinnitetty siihen, miten kuluttajat todella voisivat vaihtaa palvelun tarjoajaa ja käyttää uusia vaihtoehtoja. Tämän vuoksi uudistuksen tulokset jäivät odotettua vaatimattomammiksi ja hitaammiksi (Cseres 2009, 19–20).

Joissakin tilanteissa kokonaisstrategian tulee määrittää optimaalinen tasapaino toisiinsa nähden potentiaalisesti ristiriitaisten tavoitteiden välillä. Esimerkiksi markkinoiden läpinäkyvyys on tärkeää kuluttajien osuvan valinnan edellytyksenä, mutta hyvin keskittyneillä markkinoilla se saattaa ratkaisevasti helpottaa myyjien anti-kilpailullista koordinaatiota (Armstrong 2008, 67, Peltonen 2005, 259). Tavoitteena tulee tällöin olla sellainen toimenpiteiden yhdistelmä, joka sekä suojaa kuluttajia ja vahvistaa heidän toimintakykyään että estää kuluttajien etua vahingoittavan kilpailun estämisen, rajoittamisen tai vääristämisen. Selkiyttää ja hallita tulee myös näitä tilanteita, joissa kuluttajien edun turvaaminen yhdestä näkökulmasta saattaa toisesta näkökulmasta vahingoittaa heidän etuaan.³⁷

6. Lopuksi

Edellä on käsitelty järjestyspolitiikan ensisijaisuutta korostavaa ordoliberalistista lähestymistapaa markkinataloudellisen valvontaviranomaisen tehtävään. Ordoliberalistinen ajattelu oli olennainen (vaikkei yksinomainen) perusta sille talouspoliittiselle strategialle, jolla toteutettiin Länsi-Saksan talousihme ja luotiin edellytykset myöhemmälle Saksan talouden vahvalle kehitykselle. Saksa vuonna nolla³⁸ tarvitsi tie-

toista talous- ja yhteiskuntajärjestyksen suunnittelua talouden kehityksen saamiseksi raiteilleen. Se valitsi kolmannen tien mukaisen sosiaalisen markkinatalouden keskussuunnittelun ja täysin sääntelemättömän markkinatalouden vaihtoehdot hyläten.

Suomi on vuoden 2015 alkaessa tilanteessa, jossa talousjärjestyksen toimivuus on selvästi kärsinyt eikä näytä enää kykenevältä luomaan taloudellista kasvua. Talouspolitiikka näyttää kaikkien haasteidensa keskellä keskittyvän pisteittäiseen tapaan tuottaa erilaisia *ad hoc*-järjestyksiä, joiden suoriin tai epäsuoriin rajoitaviin vaikutuksiin kuluttajien suvereniteettiin ja elinkeinonharjoittajien toimintamahdollisuuksiin ei ole kiinnitetty ainakaan riittävästi huomiota.

Kriisistä irtaantuminen kaipaa nyt tietoista järjestyspolitiikkaa, joilla poistetaan kilpailuun perustuvan markkinajärjestyksen toimintaa vahingoittavat kannusteharhat ja institutionaaliset rajoitteet. Täysin vapaasta taloudesta tai valtiojohtoisuudesta ei ole Suomen talouden kriisivaiheen kääntäjiksi. Yleispäätös kolmannen tien mukaisen, kilpailuun perustuvan toimivan markkinajärjestyksen kirkastamisesta ja kehittämisestä ja siitä seuraava systemaattinen ja kattava järjestyspolitiikka on avain Suomenkin talouden kääntämiseen taantumisen noidankehästä kestäväan kasvuun ja vaurastumiseen. Tällaisen järjestyksen tietoisien rakentamisstrategian aika on nyt. □

Kirjallisuus

- Armstrong, M. (2008), "Interactions between competition and consumer policy". *Competition Policy International* 4: 97-147.
- Behrens, P. (2014), "The 'Consumer Choice' Paradigm in German Ordoliberalism and its Impact

³⁷ Määttä (2013, 36–37) viittaa politiikkaintegraation ja sen haasteellisuuteen.

³⁸ Viittaus Roberto Rossellinin elokuvaan *Germania anno zero* vuodelta 1948.

- upon EU Competition Law”, Europa-Kolleg Hamburg, Discussion Paper No. 1/14.
- Blum, R. (1969), *Soziale Marktwirtschaft. Wirtschaftspolitik zwischen Neoliberalismus und Ordoliberalismus*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Bonefeld, W. (2012), “German Neoliberalism and the IDEA of a Social Market Economy: Free Economy and the Strong State”, *Journal of Social Sciences* 8: 139–171
- Bonefeld, W. (2013), “German ordo-liberalism and the politics of vitality”, *Renewal: A Journal of Social Democracy* 20: 35-39.
- Böhm, F. (2007), *Entmachtung durch Wettbewerb*, LIT Verlag, Münster.
- Chamberlin, E. (1933), *The Theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value*, Harvard University Press.
- Cseres, K.J. (2009), “Competition and consumer policies: starting points for better convergence”, Amsterdam Center for Law & Economics, Working paper No. 2009-06.
- Drexl, J. (1998), *Die wirtschaftliche Selbstbestimmung des Verbrauchers*, Mohr Siebeck, Tübingen.
- Dürr, E. ja Wolfram, F. (1954), *Ordoliberalismus und Sozialpolitik*, Verlag P.G. Keller, Winterthur.
- Economic Advisory Group on Competition Policy (EAGCP), (2005), “An economic approach to Article 82”, <http://ec.europa.eu/dgs/competition/economist/eagcp.html> (viitattu 27.1.2014)
- Enste, D.H. (2006), “Soziale Marktwirtschaft aus ordnungspolitischer Sicht”, *Diskussion* Nr. 1, Roman Herzog Institut.
- Eucken, W. (1999), *Ordnungspolitik*, LIT Verlag, Münster.
- Eucken, W. (1948), Das ordnungspolitische Problem, *ORDO*, Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft, Vol. I, 56-90.
- Eucken, W. (1949), Die Wettbewerbsordnung und ihre Werwirklichung, *ORDO*, Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft, Vol. II, 1-99.
- Eucken, W. (2001), *Wirtschaftsmacht und Wirtschaftsordnung*, LIT Verlag, Münster.
- Fainsod, M. – Gordon, L. – Palamountain, J.C. Jr. (1959), *Government and the American Economy*, Third Edition, W.W. Norton & Company, Inc., New York.
- Fox, E.M. (2014), Monopolization and abuse of dominance: Why Europe is different, *The Antitrust Bulletin*, Vol. 59, No. 1/Spring, 129-152.
- Hammond, J. D. ja Hammond, C.H. (2013), Religion and the Foundation of Liberalism. The Case of the Mont Pelerin Society, *Modern Age*, Winter/Spring, 35-50.
- Hazlett, T.W. (1992), The Legislative History of the Sherman Act Re-examined, *Economic Inquiry*, Vol. XXX, Number 2, April 1992, 263-273.
- Isay, R. (1930), Die Entwicklung der deutschen und ausländischen Kartellgesetzgebungen, Sonderabdruck aus der *Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 4. Jahrgang, Nr. 1, 1-47.
- Kilpailukatsaus (2008), *Kilpailuviraston selvityksiä* 2/2008.
- Kilpailuviraston vuosikirja 2009, *Yliopistopaino*.
- Kokkoris, Ioannis (2014), Introduction:EU and U.S. competition enforcement – Convergence or divergence, *The Antitrust Bulletin*, Vol. 59, No. 1/ Spring, 1-8.
- Kuoppamäki, P. (2003), *Markkinavoiman sääntely EY:n ja Suomen kilpailuoikeudessa*, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 239.
- Lorch, A. (2013), *Vom Ordoliberalismus zum substantiellen Liberalismus – Grundlagen einer freiheitlichen Gesellschafts- und Wirtschaftsforschung*, St. Gallen University, Dissertation Nr. 4161, Difo-Druck GmbH, Bamberg.
- Löwe, J. (2006), ”Die Verantwortung der Ordnungspolitik. Der Wandel der Sozialen Marktwirtschaft in der Zeit und Ansätze zu ihrer Revitalisierung”, *Konrad-Adenauer-Stiftung, Arbeitspapier* Nr. 165/2006.
- Maczynska, E. ja Pysz, P. (2014), ”Liberalismus – Neoliberalismus – Ordoliberalismus”, *Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik* 139: 33–40.

- Megay, E.N. (1970), Anti-Pluralist Liberalism: The German Neoliberals, *Political Science Quarterly*, Vol 85, No. 3, 422-442.
- Määttä, K. (2013), ”Kilpailupolitiikan ja kuluttajapolitiikan yhtymäkohdat: onko niitä?”, Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä 4/2013.
- Möschel, W. (2010), ”Neoliberalismus”, *ifo Schnelldienst* 9/2010, 63: 11–13.
- Oswalt, W. (2001), ”Die falschen Freunde der Offenen Gesellschaft”, teoksessa Walter Eucken, *Wirtschaftsmacht und Wirtschaftsordnung*, Walter–Eucken-Archiv, LIT Verlag, Münster: 87-152.
- Peltonen, A. (2005), ”Kuluttaja- ja kilpailuoikeudella on monia liittymäkohtia,” *Kilpailuoikeudellinen vuosikirja* 2004, 3: 257–264.
- Pätzold, J. (2015), Soziale Marktwirtschaft. Konzeption – Entwicklung - Zukunftsaufgaben http://www.juergen-paetzold.de/einfuehrung_mawi/2_MAWI.html 18.1.2015.
- Rieter, H. ja Schmolz, M. (1993), The ideas of German Ordoliberalism 1938-45: pointing the way to a new economic order, *European Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 1:1 Autumn 1993, 87-113.
- Rodenstock, R. (2012), Ordnungspolitischer Bericht 2012 des Aktionsrats Marktwirtschaft. Teil 1: Ordnungspolitische Grundlagen, vbw 2012.
- Roser, Traugott & Oswalt, Walter (2007), Die Aktualität liberaler Machtkritik. Nachwort zur Edition von Franz Böhm, teoksessa *Entmachtung durch Wettbewerb*, LIT Verlag, Münster, 213-263.
- Scharnagel, B. (2008), Verbraucherpolitik zwischen Schutz und Freiheit, Heinrich Böll Stiftung, http://www.boell.de/sites/default/files/assets/boell.de/images/download_de/oekologie/Verbraucherpolitik_Scharnagel.pdf 19.1.2015.
- Schlecht, O. (1990), *Grundlagen und Perspektiven der Sozialen Marktwirtschaft*, Mohr Siebeck, Tübingen.
- Schweitzer, Arthur (1977), Plans and Markets: Nazi Style, *Kyklos*, Vol. 30, Fasc. 1, 88-115.
- Siems, M. and Schnyder, G. (2014), Ordoliberal Lessons for Economic Stability: Different Kinds of Regulation, Not More Regulation, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 27, No. 3, July 2014, ss. 377-396.
- van Suntum, U. ja Böhm, T., Oelgemöller, J. ja Ilgmann, C. (2011), ”Walter Eucken’s principles of Economic Policy Today”, CAWM Discussion Paper No. 49.
- Tietmeyer, H. (2010), ”Soziale Marktwirtschaft in Deutschland – Entwicklungen und Erfahrungen”, Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik 10/4.
- Vanberg, V.J. (2001), *The Constitution of Markets. Essays in political economy*. Routledge Foundations of the Market Economy.
- Vanberg, V.J. (2009), ”Consumer Welfare, total welfare and economic freedom: on the normative foundations of competition policy”, Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics 09/3.
- Vanberg, V. J. (2004), ”The Freiburg School: Walter Eucken and Ordoliberalism”, Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics 04/11.
- Vanberg, V.J. (2014), Ordnungspolitik, the Freiburg School and the Reason of Rules, Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics 14/01.
- Vanberg, V. J. (2010), ”Ordnungstheorie – Ordnungspolitik: Was ist Neoliberalismus?”, *ifo Schnelldienst* 9/2010, 63: 3–5.
- Virtanen, M. (1998), *Market Dominance-Related Competition Policy. An Eclectic Theory and Analyses of Policy Evolution*, University of Turku Series A-1:1998.